

Un teatru de la capătul țării

Mi-e teamă că lumea noastră teatrală o să primească cu nedumerire aceste pagini închinat în întregime unui teatru care a încheiat abia patru stagioni, care n-are măcar un emerit și nici n-a luat premiu la concursul tinerilor actori. Ba, s-ar putea chiar ca celelalte teatre maghiare, mai vechi sau mai noi, angajate într-o nobilă dispută artistică, să se supere. Mi-ar părea rău. N-am vrut asta, nici eu și, firește, nici redacția revistei.

Mi s-a cerut și am primit să scriu rîndurile ce urmează, nu pentru glorificarea tînărului teatru maghiar din Satu Mare, ci pentru că, indiferent de plusurile și minusurile lor, tinerii de la Satu Mare slujesc cu sinceritate și dîrzenie un principiu: colectivul. Avestui principiu, care vine să întregască și să îmbogățească vechea noțiune de trupă sau echipă, îi închin, în primul rînd, articolul de față.

Teatrul fără bătrîni

Cu patru ani în urmă, o mîină de tineri maghiari a absolvat Institutul la Cluj. Studenții fiind, băgaseră de seamă că îi leagă ceva mai mult decît tinerețea: o comună dragoste de meserie și un fel comun de a înțelege arta pe care o iubeau. Și ca să nu se irosească sporita lor comoară, s-au adunat în jurul prietenului și regizorului lor, Harag György, și au purces împreună la treabă. Așa a luat ființă secția maghiară de la Baia Mare, numărînd vreo 17 sau 18 actori, toți tineri. O zicală romînească învață pe cei care n-au bătrîni, să-i cumpere. Tinerii noștri și-au „cumpărat” și ei trei actori vîrstnici. Cu această mică trupă, covîrșitor de tînără (fără îndoială cea mai tînără din țară ca medie de vîrstă), Harag a făcut în scurt timp adevărate minuni. Prima stagiune, primul succes: premiul I la concursul tinerilor actori din 1954, cu puternicul spectacol *Tinerețea părinților*. În mai 1956, premiul al doilea la decada teatrelor din provincie, cu piesa originală *Zile obișnuite*.

În cîteva stagioni, teatrul fără bătrîni a cucerit un public baimărean, și el cam tot așa de tînăr, și un binemeritat loc de frunte printre teatrele maghiare din țară.

Dar condițiile de lucru erau destul de grele. Împărțeau sala, scena, atelierul, personalul tehnic, zilele de spectacol ale săptămîinii și publicul, cu secția romînă. Le împărțeau frățeste, nu-i vorbă, dar se cam înghesuiau unii pe alții.

Și treaba mergea destul de greu.

20 de actori în căutarea unui teatru

Există la noi multe clădiri de teatru, în orașe și orașele de provincie care n-au trupă permanentă. Cele mai multe folosesc, cel puțin 300 din zilele anului, ca sală de

cinematograf. În rest, adăpostesc turneele în trecere. De fapt, sînt mai degrabă cinematografe, în care se joacă uneori teatru. La Satu Mare există însă o sală de teatru, propriuzisă, nefolosită de o bucată de vreme.

Construit spre sfîrșitul secolului trecut, frate bun cu cele din Cluj, Arad și Oradea, teatrul din Satu Mare, cu sala lui mică și proporționată, îmbrăcată în pluș roșu și stucatură aurită, cu trei rînduri de loji și cu scena lui lărguță, a cunoscut o lungă epocă de aur.

Din nu știu ce motive administrative, teatrul și-a închis porțile acum vreo zece ani.

Frumoasa adormită își aștepta sortitul. Și, într-o bună zi, au venit cei 20 de actori care de multă vreme erau în căutarea unui teatru.

În toamna trecută, actorii despre care vorbim s-au pus pe treabă. Au făcut tot (sau aproape tot) cu mîna lor. Au zugrăvit, au curățat, au reparat, au refăcut instalația electrică a scenei, au repetat cu sufletul la gură, și în octombrie au deschis stagiunea.

Satu Mare avea un teatru al lui. Băieții aveau și ei un teatru al lor. Bătrîna sală înviase.

Patru spectacole, un singur stil

9 mai 1957. Primăvară tîrzie și zburlită. Mă aflam pentru cîteva zile la Satu Mare, într-o comisie. Trebuia să vedem cinci spectacole, mai vechi și mai noi, sinteză selectivă, se înțelege. Am scăpat primul spectacol, așa că n-am văzut decît patru: *Din încăpăținare se naște dragostea* de Lope de Vega, *Iubire* de Barta, *O tragedie americană* după Dreiser și *Romeo și Julieta*.

Din încăpăținare se naște dragostea mi-a pus din plin problema „localizării” clasiciilor universali.

Spectacolul mi-a plăcut. Avea vervă, ritm, culoare, adică tot ce poți cere unei comedii. Mi s-a părut însă mai puțin clasică această comedie, și încă mai puțin spaniolă.

Autohtonul și cotidianul au coborît spectacolul prea adesea la nivelul unei adaptări de „aici” și de „acum”.

O anumită muzicalitate în sonoritățile textului și o anume armonie în plastica actorilor, a grupărilor, a gestului și a mișcării lipseau.

Mi s-a spus că traducerea lui Attila József are reale valori poetice. Cu părere de rău, n-am simțit asta. (Și nu cred că e de vină Attila). Or, asta se simte chiar dacă nu știi o boabă din graiul actorilor.

Köllő Béla, de pildă, avea haz și istețime în Valet, dar juca cu un „firesc” care crea grave confuzii de timp și spațiu.

Și, pe urmă, cadrul spectacolului nu prea era potrivit. Decorul, mai degrabă italian decît spaniol, păcătuia chiar prin lipsă de gust. Costumele „fanteziste”, fără fantezie. Lumina moartă, inexpressivă, pusă nici pe actor, nici pe decor, ci undeva, la întîmplare. Muzica, oarecare.

Repet, spectacolul mi-a plăcut totuși. Nu complezent, ci sincer, mi-a plăcut. Pentru situațiile lui limpezi, pentru acțiunea bine înțeleasă, bine susținută, pentru tonul sincer al regizorului și al actorilor.

Elekes Emma, în *Servitoarea*, a fost proaspătă și mobilă, iar Bartos Ede, mai ales, a realizat un personaj grotesc cu mijloace vocale și plastice de cea mai bună calitate.

Am văzut a doua zi *O tragedie americană*, dramatizare după romanul lui Dreiser.

O piesă neînchegată, ca atîtea alte dramatizări. Adică, o serie de episoade (respectiv tablouri) prost cusute între ele, sau cusute cu ață prea groasă.

Dintr-o asemenea stofă mediocră, Harag a croit un spectacol puternic, ocolind cu îndemîinare melo-ul ieftin și construind cu mijloace sobre, economice, o frescă americană de o mare autenticitate.

Compoziția spectacolului, remarcabilă. Orchestrarea inteligentă a numeroaselor momente regizorale, întrebuițarea judicioasă a diferitelor planuri psihologice, dozarea gra-

dată a ritmurilor urmărind consecvent rotunjirea spectacolului pe scene, tablouri și acte, toate au făcut ca această piesă să fie, dacă nu o tragedie americană, în orice caz, o dramă bine regizată și în general bine interpretată.

Ács Alajos, în rolul complex al lui Clyde Griffith, a demonstrat că e un actor cu variate și interesante fețe, dar nu întotdeauna interpretul indicat.

Sensibilă și de o impresionantă canoană, Vass Anna.

În rest, o distribuție solidă a realizat cu surprinzătoare siguranță diversitatea faunei americane contemporane.

De data asta, decorul, costumele și chiar lumina au fost riguros rezolvate. (Ceea ce ar fi meritat și Lope de Vega.)

Al treilea spectacol a fost *Iubire*, piesă a unui scriitor maghiar încă în viață, Barta.

Trei acte de atentă observație psihologică și socială; întâmplări vesele și triste dintr-o familie mic-burgheză cu trei fete de măritat. Totul se petrece într-un orașel de provincie maghiar, în ajunul celui de-al doilea război mondial și în timpul lui. Fără să cunoști limba și fără să fi cunoscut lumea habsburgică în crepuscul, îți dai seama de cumplitul adevăr pe care această piesă îl poartă.

Piesa lui Barta ar trebui tradusă și jucată la noi.

Spectacolul a fost foarte bun. Cel mai bun din cele patru spectacole vizionate în împrejurarea amintită, și poate cel mai bun din repertoriul sătmărean de până acum.

Regia discretă, dar prezentă în fiecare amănunt al unei migăloase construcții scenice. Decorul pitoresc, fără îmbîseala naturalistă, autentic ca stil, prăfuit și patinat, așa cum îi șade bine unui spectacol de atmosferă și evocare. Costumele decente.

Cît despre interpretare, o bună lecție de sobrietate, sinceritate și mai ales omogenitate. Fără supărare, cele mai mari teatre ar avea de învățat ceva de aici. Mama, tatăl, cele trei fete, ofițerul, poetul și nobilul scăpătat mi-au dat impresia unei foarte bune orchestre de cameră, în care fiecare instrument, fără să-și piardă tonul propriu, se topește în armonia unică de ansamblu.

Poate că aici se confirmă avantajul repertoriului național. În orice caz, *Iubire* e un spectacol care dă — deocamdată — măsura întregă a forței teatrului din Satu Mare.

Așa cum ultimul spectacol, *Romeo și Julieta*, a arătat limitele și primejdiile aceluiași teatru.

Eram tare curios să-l văd. Fusese respins în prima fază a concursului tinerilor actori. Vilvă, scandal, distuții pro și contra. L-am văzut și m-am lămurit de la primele scene. În primul rînd, tinerii de la Satu Mare nu pot juca încă o asemenea partitură prea grea și pentru orchestră și pentru soliști. Csiky András mi-a plăcut foarte mult în *Zile obișnuite* și mi-ar plăcea încă mai mult să-l văd în Ibsen sau Strindberg, dar nu m-a convins în Ruy Blas, după cum — să mă ierte! — nu m-a încîntat nici în Romeo. Elekes Emma, excelentă în *Mașenka* a lui Afinoghenov, nu are suflul, strălucirea și puterea emoțională pe care o cere Julieta.

Bartos Ede (Stefan) și Sóos Angela (Iulia)
în „Zile obișnuite” de Maria Földess

Or, fără un corespunzător Romeo și fără o corespunzătoare Julietă, e temerar să joci piesa.

Dar nenorocirea n-a fost doar aceasta, ci și modul în care au înțeles regizorii să pună în scenă. O greșală gravă, care a rezidat în decor, a fost deajuns să dărîme întregul spectacol. Nu era un decor propriu-zis, în înțelesul modern, funcțional, ci o reproducere foarte puțin inspirată a dispozitivului fix de care se folosea Shakespeare și pe care noi azi îl numim scenă elisabetană sau shakespeareană. Dispozitivul de la Satu Mare era de neînțeles, fiindcă nu era nici o reconstituire (ceea ce ar fi avut un farmec, dacă nu un folos) și nici o interpretare stilizată, care să devină suportul posibil al acțiunii.

Încă și mai de neînțeles a devenit piesa în acest cadru mort și rigid. Aici era piața, aici chilia lui Lorenzo, aici palatul Capuleților, aici balconul, aici cripta, tot aici Verona ca și Mantua. Și acestea fără nici o schimbare în scenă care să facă trecerea de la un episod la altul. Chiar pe acest dispozitiv fix, regizorii ar fi putut să realizeze o diversitate de locuri, de joc, și să creeze iluzia scurgerii vremii, fără de care fabulația scenică nu poate fi înțeleasă nici măcar de cel mai avertizat spectator. Un joc de perdele și lumini ar fi fost poate soluția cea mai la îndemînă. Așa cum a fost, cea mai frumoasă poveste de dragoste n-a strălucit la Satu Mare.

Bănuiesc că regizorii Kovács și Szabó au văzut între timp filmul lui Castellani și au învățat ce putem scoate noi astăzi — după ce am cunoscut Renașterea și minunile ei de linie, culoare și lumină — din piesa pe care Shakespeare a scris-o acum mai bine de 300 de ani, fără indicații, și a jucat-o fără decor.

Dar asta nu înseamnă că spectacolul n-a adus valori certe. Nici nu se putea altfel. Era vorba doar de aceiași regizori și aceiași actori care ne-au arătat ce pot, în celelalte spectacole.

N-am să vorbesc decît de un singur moment, care mi s-a părut că răscumpără totul ! Romeo și Julieta se întîlnesc la bal. Sint în prim plan. În al doilea și al treilea plan al scenei, toți dansatorii și invitații încremenesc, ca și cum lumea s-a oprit în loc să nu rupă

Scenă din „Căsuța de la marginea orașului“ de A. Arbuzov

vraja. Tinerii se apropie, se sorb din ochi, se sărută lung, lung, în pădurea asta de stane omenеști încremenite. Momentul te obligă să-ți ții respirația, ca să participi la vrajă. A fost remarcabil acest moment. Au mai fost desigur și altele, dar nu mă voi opri asupra lor. Eu nu fac aici cronică dramatică. Mă refer numai la niște spectacole, ca să pot vorbi despre un teatru.

Romeo și Julieta de la Satu Mare e un spectacol — după părerea mea — greșit în concepție și realizare, totuși un spectacol interesant, expresie a unui mănunchi de tineri curajoși.

Prin urmare: patru spectacole și un singur stil? Nu s-ar părea. Recitind, eram gata să șterg „și un singur stil“. Poate că e prea mult să vorbim încă de „stilul“ teatrului din Satu Mare. Și totuși, el vădește o trăsătură proprie. Bune, mai puțin bune, sau foarte bune, spectacolele acestea sună toate la același diapazon, sună curat și cristalin. O anumită puritate, o anumită febră juvenilă, o lipsă de artificii și de locuri comune, iată ce am putea îndrăzni să numim dacă nu încă „stilul“, în orice caz trăsătura distinctivă a teatrului de la Satu Mare.

Trei regizori și un animator

Sînt trei tineri la Satu Mare, care fac regie. Toți, sub 30 de ani. Cel mai „bătrîn“, Harag, e regizorul principal și directorul teatrului.

Ceilalți doi își împart frățește piesele — Szabó a pus în scenă *Din încăpăținare se naște dragostea*; Kovács, *Iubire*, iar amîndoi, *Romeo și Julieta*. Se ajută unul pe altul. Harag îi ajută pe amîndoi, iar ei îl ajută pe Harag cînd e nevoie. Colaborarea nu e acolo o vorbă goală.

Dar Harag nu e numai director și regizor principal. El e cel care a adunat actorii încă din studentie și i-a ținut strînși în jurul lui în acești patru ani. El e cel care i-a în-

Scenă din „Nu pot trăi fără muzică“ de Móricz Zsigmond

drumat, i-a sprijinit, a împărțit cu ei bune și rele și i-a însuflețit fără răgaz. El e, adică, omul care lipsește în bună parte în teatrele noastre : animatorul.

Nici un decorator

La Baia Mare existau doi pictori scenografi pe care îi întrebuințau deopotrivă secția maghiară și română. Acum, la Satu Mare nu mai e nici unul. Decorurile la *O tragedie americană* și *Romeo și Julieta* erau semnate de un pictor clujean (la prima piesă ni s-au părut mai inspirate). Echipei de la Satu Mare îi lipsește deci pictorul. Să-l caute repede și să-l aleagă cu exigență, fiindcă în mai toate spectacolele lor de până acum, decorul și costumele i-au dat de rușine. Am văzut în spectacole moderne ca factură și îndrăznețe ca idee, decoruri plate, naturaliste, cu costume urite și de un gust mai mult decît îndoielnic. Asta nu e permis și trebuie remediat urgent.

Un adevărat colectiv

S-a uzat și s-a abuzat în ultima vreme — în scris sau în viu grai — de așa-numitul „colectiv“. Unii au avut chiar aerul să pretindă că asta ar fi o descoperire a zilelor noastre, ca o ripostă dată individualismului.

Numai că — în teatru — formula e veche de cînd lumea, căci nu degeaba teatrul european a început odată cu corul. De la Tespis și pînă azi, epocile mari de teatru au fost rodul unor trupe încheigate în ani și ani de trudă comună și însuflețite de histrioni geniali.

Că, în timp, i s-a zis trupă, că-i zic unii azi echipă, tot colectiv se cheamă că este.

Teatrul nu se poate face de unul singur. E nevoie de înmănunchiere de forțe, pentru că teatrul e o artă colectivă.

Dar orice efectiv artistic, orice personal actoricesc se poate numi colectiv? Firește că nu. Funcționarismul, rutina, disputa dintre generații (care încă e, din păcate, pe cîte undeva, o realitate), diferențele de nivel ca vîrstă, temperament, structură sufletească, daruri și haruri, și mai ales spiritul nociv de concurență sînt tot atîtea rămășițe ale vechii mentalități și tot atîtea piedici în calea creării unor adevărate colective.

S-a vorbit de lipsurile dramaturgiei, ale regiei, ale directorilor, ale ministerului.

Dar cea mai gravă e, poate, lipsa colectivelor.

Avem astăzi vreo 35 de teatre, dar cîteva colective.

Să ne amintim de compania Davila, de compania Bulandra, de încercarea lui Gemi Zamfirescu cu tînăra lui trupă „13 și unul“, și să privim cu încredere bătaia pornită de Vlad Mugur, Dan Nasta și Harag György la Craiova, Iași și Satu Mare.

Acești tineri regizori încearcă, prin colectivele lor, să-și aducă contribuția la fața nouă, mai curată și mai frumoasă, a teatrului nostru.

Cel mai vechi și mai încercat colectiv tînăr este, firește, cel din Satu Mare, cu cei patru ani ai săi de lupte, de izbînzi și de înfrîngeri.

Nădăjduiesc că cei din Satu Mare nu-și închipuie că au descoperit America și nu se îmbată de succesele lor de pînă acum.

După cum nădăjduiesc că prima lor înfrîngere (*Romeo și Julieta*, la concurs) n-o să-i întoarcă din drum. Vorba lui Essenin :

*Nu-i nimic, mă-mpiedecai de-o piatră
Toate astea pînă mîine trec.*